

Kriser og kriger – er det bruk for oss nå?¹

Wars and Crises – is there a need for us now?

Gunnar M. Sørbo

Seniorforsker, Chr. Michelsens institutt

gunnar.sorbo@cmi.no

Gunnar M. Sørbo er seniorforsker og tidligere direktør (1994–2010) ved Chr. Michelsens institutt. I perioden 1974–1985 arbeidet han på Institutt for sosialantropologi ved Universitetet i Bergen, før han ble direktør ved Senter for utviklingsstudier, UiB (1986–1994). Han har også vært universitetslektor ved Universitetet i Khartoum (1976–77). Sørbo har primært gjort forskning i Sudan og Sri Lanka. Han har bl.a. ledet flere samarbeidsprosjekter med universiteter i Sudan og har i tillegg lang erfaring som konsulent og teamleder for evalueringer og andre utviklingsrelaterte oppdrag. Sørbo har bl.a. vært medlem av to divisjonsstyrer i Norges forskningsråd samt styremedlem ved International Livestock Centre for Africa (ILCA), International Food Policy Research Institute (IFPRI), Senter for fredsstudier, Universitetet i Tromsø (styreleder) og Raftostiftelsen i Bergen (styreleder).

SAMMENDRAG

Siden slutten av 1980-tallet har det vært liten etterspørsel etter antropologisk kompetanse i internasjonale bistandsorganisasjoner. Dette skyldes primært en kombinasjon av paradigme-skifter i bistanden og selvforskyldt marginalisering. Men integrasjonen mellom utenriks- og bistandspolitikk og et større engasjement i land preget av dype konflikter har økt behovet for etnografiske tilnærminger for å forstå lokale konflikter, dempe dem, analysere virkningene av internasjonale intervensjoner og bygge fred. Det er et særlig behov for bedre forståelse av lokal vold. Med bruk av mikro-makro-analyse er antropologer i stand til å studere forbindelser mellom konfliktsystemer på ulike nivå, ikke minst hvordan lokale konflikter vikles inn i makro-politiske konflikter, gjerne på tvers av internasjonale grenser.

Nøkkelord

Fredsbygging, Konflikt, Anvendt antropologi, Bistand

ABSTRACT

Since the late 1980s, there has been reduced demand for anthropological competence in international aid organisations. This is mainly due to paradigm shifts in dominant thinking about important means-end relations, but also to a largely self-imposed marginality on

1. Æresforelesning ved årskonferansen for Norsk Antropologisk Forening, Oslo 6. mai 2016.

behalf of academic anthropologists. Based on current global developments, particularly the increasing number of intricate wars and conflicts in a large belt from Nigeria to Pakistan, it is argued that there is a great need for ethnographic approaches to understand the frequent failures of international interventions to build peace. One important issue relates to local violence which tends not to be addressed. Using micro-macro analysis, anthropologists are in a position to study the links between conflict systems on different levels, as local conflicts and violence are often absorbed into and enmeshed with macro-political conflicts, often across international borders.

Keywords

Peacebuilding, Conflict, Applied anthropology, Aid

Det er mange år siden det var noe særlig etterspørsel etter etnografisk kunnskap blant dem som stiller med utenriks- og bistandspolitikk. Etter min mening er det to hovedgrunner til dette. Den ene har å gjøre med paradigmeskifter innen utviklingspolitikken; den andre med utviklingen i vårt eget fag og en selvforskyldt marginalisering. Men verden forandrer seg og det gjør antropologer også.

PARADIGMESKIFTER I BISTANDEN

Det har alltid vært strid om utviklingsbegrepet. Hvordan vi tenker om viktige mål-middel-relasjoner endrer seg over tid. Som statsviteren Gøran Hyden sa i et foredrag han holdt for norske utviklingsforskere i 1993: Det ser ut til å være paradigmeskifter sånn ca. hvert tiende år og de skaper muligheter eller begrensninger for ulike disipliner (Hyden 1994).

Da bistandsepoken begynte på midten av 1950-tallet, var en opptatt av modernisering og vekst. Det var kapital og ekspertise som trengtes, utvikling ble ikke sett på som spesielt vanskelig og vi trengte ikke involvere befolkninger noe særlig. Det var statens rolle som var viktig (sentralplaner, utviklingsplaner disaggregert i prosjekter) og økonomene dominerte totalt. Utviklingsøkonomi ble en vekstindustri.

Et tiår senere, fra 1965 til 1975, begynte forskere å skrive om avhengighet og underutvikling (Samir Amin, Andre Gunder Frank, Walter Rodney). De var stort sett makro-sosiologer og hevdet at sosiale og politiske endringer må plasseres i en global sammenheng. Utvikling er ujevn og skaper avhengighet. Økonomenes *trickle down*-teori ble problematisert og selv om innflytelse på utforming av politikk var svært begrenset, la Verdensbanken, under ledelse av Robert McNamara, om sin strategi i favør av større vekt på fattigdom og grunnleggende behov i denne perioden.

Fra 1975 til 1985 ble vi opptatt av folkelig deltakelse, av at «small is beautiful», vekk fra «grand theory» og vekt på «getting policies right», ikke minst for å stimulere grasrotorganisasjoner og andre mindre grupper. Integrert landsbygduitvikling var i skuddet og Norad engasjerte seg i flere slike programmer i Kenya, Tanzania og Sri Lanka. Det var på denne tiden frivillige organisasjoner (NGO'er) for alvor kom inn som viktige bistandsaktører og «bistandsmarken» lå åpen for oss antropologer.

Dette var situasjonen inntil 1985, da vi begynte å snakke om *enabling environment* og

getting politics right. «Small is not only beautiful but also fragile and remains insignificant unless empowered to grow stronger», skrev Hyden (1994:33). Institusjoners rolle ble vektlagt og etter Berlin-murens fall og slutten på den kalde krigen begynte vi å prioritere demokratisering, menneskerettigheter, godt styresett og politikk. Statsviterne som inntil da hadde vært marginale, kom for alvor på banen og har vel på mange måter falsifisert Hydens hypotese om paradigmeskifter hvert tiår, selv om økonomene fortsatt kontrollerer Det internasjonale pengefondet, Verdensbanken og de regionale bankene.

Det er ingen tvil om at den uttrykte etterspørselen etter antropologenes kunnskaper på dette området for lengst har gått tilbake. For å si det enkelt: Det meste av den statlige bistanden går i dag til hovedstedene i form av store program-pakker, multilaterale fond og institusjonsstøtte. Det er stort sett slutt på Norad- eller Sida-drevne utviklingsprosjekter på landsbygda – det er bare NGO'er der og de har verken råd eller lyst til å bruke dyre antropologer som konsulenter. Selv om det etter hvert er mange antropologer i Norad og utenriksdepartementet, trenger man ikke vite noe om nuere og dinkaer i Sør-Sudan, om pash-tuner og tajiker i Afghanistan, eller om turkanere eller masaaier i Kenya for å jobbe der. Slik kunnskap gir iallfall ikke særlig grunnlag for opprykk.

Bistandssystemet karakteriseres i dag av stor avstand og mange ledd mellom norske byråkrater/saksbehandlere og klientene/fattigfolk i Mozambique, Sør-Sudan eller Afghanistan. Saksbehandlerne i Oslo føler derfor ikke noe ansvar for virkningene av den norske bistanden på lokalbefolkninger. Sånn sett er det ingen etterrettelighet (*accountability*) i systemet slik det har utviklet seg, til tross for at en stadig større andel av bistandspengene våre ikke lenger gjøres til gjenstand for reelle forhandlinger med mottakerne (som vi kunne forvente i pakt med retorikken om partnerskap og eierskap), men bestemmes i Oslo.

Da etterspørselen var betydelig, var noen av oss aktive som forskere og konsulenter – særlig i Bergen der Fredrik Barth hadde skrevet noen av sine mest kjente arbeider på bakgrunn av anvendt forskning (Barth 1961, 1967). Men vi ble aldri toneangivende slik andre fag ble det og følte oss ofte misforstått eller at innsikten vår og analysene våre hele tiden ble kapret av forskere fra andre fag, særlig statsvitere. Et eksempel er Verdensbankens omfav-nelse av statsviteres nettverksanalyse (f.eks. Putnam 2000) og litteratur om *sosial kapital*, tiår etter at antropologer hadde jobbet med den slags uten å få oppmerksomhet.

SELVFORSKYLDT MARGINALITET

Når vi imidlertid ikke greide å sette dagsorden, men befant oss på sidelinjen, var det også fordi mange antropologer tydeligvis synes at det er et greit sted å være.

Det har alltid vært usikkerhet om vår oppgave i utviklingsprosessen og de fleste antropolo-ger innen academia har hatt et nokså distansert eller tvetydig syn på anvendt antropologi gene-relt. Mange kolleger finner det vanskelig å se at vår forskning kan brukes som redskap for plan-lagte intervensjoner, delvis fordi vi ser politiske problemer, moralske og etiske dilemma, dels fordi vi tror at antropologien som en «inquisitive, challenging, uncomfortable discipline», som Raymond Firth skrev, ikke lett kan appliseres på praktiske problemer (Firth 1981).

Men som Thomas Hylland Eriksen hevdet i en forelesning han holdt i Oxford, antropo-logene ser ut til å trives på randen. Med vår interne identitetspolitikk er vi fortsatt besatt av å opprettholde grenser til andre fag og drive *gatekeeping*; vi er redd for å bli besudlet av

andre; og vi har så mye å fortelle hverandre at vi glemmer å invitere andre med i samtalen og har heller ikke tid til å være med i andres samtaler (Eriksen 2010).

At vi ikke lytter til andre er en ting; det er like alvorlig, ifølge Hylland Eriksen, at de som ikke er antropologer ikke har noen klar idé om hva vi driver på med og/eller enda verre: om de vet det, er de kanskje ikke så interessert. Spør en antropolog om eiendomsforhold i et lokalsamfunn, skrev Firth, og hun/han vil høyst sannsynlig gi deg en lang forelesning om slektslinjesystemer (Firth 1981).

NYE KONFLIKTER OG ERFARINGER FRA FREDSBYGGING

I de siste årene har det imidlertid skjedd mye som går i retning av økt etterspørsel etter antropologisk kompetanse.

Det er minst 25 år siden bistanden ble en mer eller mindre integrert del av norsk utenrikspolitikk – både ved at den i stigende grad ble gitt til land i konflikt (det begynte med humanitær bistand til tidligere Jugoslavia), men også ved at den ble brukt for å støtte opp om norsk fredsarbeid (Sri Lanka, Palestina og Sør-Sudan). Den økte bekymringen for vår egen sikkerhet, som igjen primært skyldes utviklingen i et stort og folkerikt belte fra Nigeria i vest til Pakistan i øst (terrorisme, islamisme, skjøre stater, staters sammenbrudd, flyktninger og migrasjon) er i ferd med å trekke en stadig større andel av bistandsvirksomheten inn i Europas randsoner – pluss Afrikas Horn. Når et land som Sudan nå får betydelig støtte fra EU, til tross for at landets president er ettersøkt av Den internasjonale straffedomstolen for krigsforbrytelser i Darfur, er det ene og alene fordi alle eritreere som vil til Europa, pluss flere andre nasjonaliteter, bruker Sudan som transittland. EU er villig til å betale Sudan for å håndtere dette problemet slik at flyktninger fra Eritrea enten blir i Sudan eller sendes tilbake til Eritrea. I stadig større grad brukes bistandsmidler i et bredere utenrikspolitisk ærend der også sikkerhetsbetraktninger legges til grunn.

Interne konflikter utgjør en stor trussel mot internasjonal fred og sikkerhet. Globalt var det i 2015, ifølge konfliktbarometeret i Heidelberg, omtrent 400 såkalte «kontekster» der lokal vold enten er omsegripende eller truer med å ta av på grunn av dype underliggende konflikter (Heidelberg Institute for International Conflict 2015). Mange av disse sprer seg også over grensene mellom ulike land, enten det er al-Qaida-grupper i Nord-Afrika, Boko Haram som ikke lenger bare er aktive i Nigeria, eller al-Shabaab på Afrikas Horn/Øst-Afrika.

De fleste intervensjoner som siden slutten på Den kalde krigen har blitt gjennomført for å få slutt på konflikter, basert på liberale ideer om demokrati og markedsøkonomier (*liberal peacebuilding*), har ikke greid å skape fred i land som Afghanistan, Irak eller Libya. På mange måter har de faktisk forverret forholdene.

De dominerende forklaringene på dette har vært at det ofte er uenighet blant de viktigste aktørene, særlig i Sikkerhetsrådet; at det ikke brukes nok ressurser; men også at det er uhyre vanskelig å omdanne stater og samfunn etter dype konflikter, ikke minst å etablere liberale verdier i komplekse sosiale, politiske og økonomiske sammenhenger uten demokratiske tradisjoner. Det finnes mye litteratur på hva som skjer når internasjonale fredsbyggere går inn i komplekse samfunn uten å forstå lokale konflikter eller konflikter mellom lokale interesser og en dagsorden preget av vestlige normer og verdier.

Dette har bl.a. ført til at noen mener vi må gi opp de krevende fredsbyggingsmålene

basert på menneskerettigheter og demokrati i favør av «stabilisering», at det er viktig å begrense volden uten nødvendigvis å insistere på alle de andre ambisiøse målene. Opptatt-heten av vår egen sikkerhet går i samme retning.

Andre går inn for å flytte ansvaret fra internasjonale fredsbyggere til konfliktlandene selv og til lokale aktører, vekk fra universalistiske, vestlige modeller og med vekt på parti-kulære lokale modeller som vil variere med kulturell, sosial og politisk kontekst. Dette har blitt kalt *the local turn in peacebuilding* (Mac Ginty og Richmond 2013) og representerer en voksende litteratur dominert av statsvitere, særlig fra Manchester.

Blant statsvitere som fokuserer på lokale forhold og konflikter, gjøres det ofte bruk av det de selv kaller «etnografisk metode», som stort sett betyr at de intervjuer mange men-nesker på ulike nivå. Et godt eksempel er Severine Auteserre med sine bøker *The Trouble with Congo* og *Peaceland* (Auteserre 2010, 2014). Hun er primært opptatt av internasjonale aktører, hvordan de etter en fredsavtale kommer inn i en modus hun kaller *the post conflict frame*, som gjør noen handlinger legitime (sette i gang demokratiske valg; forholde seg til regjeringer; drive diplomati), mens andre ikke er det. Lokale konflikter og vold blir som oftest ikke adressert selv om de har en tendens til å gripe om seg. I Kongo var det også en oppfatning av at lokal vold var et vedvarende trekk ved lokalsamfunn, og at det ikke var noe å gjøre med det. Ifølge Auteserre ødela dette for mulighetene til bærekraftig fredsbyg-ging, og hun hevder at dette er en problemstilling som også er sentral i andre områder av verden, som f.eks. Darfur i Sudan. I *Peaceland* skriver hun mer om den mangelfulle kunn-skapen om lokale forhold blant internasjonale fredsbyggere.

ANTROPOLOGI, KRIG OG FRED

Paul Richards skrev i 2005 at «the lessons of a number of botched peace-keeping missions or failed peace processes are that a sound grasp of social issues was missing» (Richards 2005:5). Er det slik at vi kan trekke lærdommer fra en etnografisk tilnærming til spørsmål om krig og fred, og hva skulle denne i så fall gå ut på? Richards ga selv noen gode svar på dette.

For det første, skrev han, vil en etnografisk tilnærming i utgangspunktet være skeptisk til bredpenselforklaringer som det har vært mye av i litteraturen om «nye kriger» siden 1990-tallet, enten det er «clash of civilizations» (Huntington 1996), «greed and grievance» (Collier 2000) eller malthusianske forklaringer om at voldelig konflikt skapes av klima- og miljø-problemer. Antropologer vil se etter mer fyllestgjørende forklaringer. Stort sett er konflikter drevet fram av et kompleks av faktorer som henger sammen. Det kan være at noen narra-tiver dominerer diskursen, at de gjerne endrer seg over tid slik de har gjort i Sudan (olje, islam og undertrykkelse), men konflikter inneholder alltid mange ingredienser.

For det andre vil vi som antropologer advare mot et kategorisk skille mellom krig og fred, men se på dette som et kontinuum. Det er sjelden en skarp overgang fra krig til fred etter at fredsavtaler er undertegnet. Mange kriger består av lange perioder med fred avbrutt av episodisk vold, og «fred» kan ofte være mer voldelig enn «krig». Dette er velkjent i Sudan, helt siden Evans-Pritchard skrev om nuerne der feider var essensielle for å opprett-holde det politiske systemet (Evans-Pritchard 1940), og det er et argument med mange implikasjoner. Hvis vi ser på krig-fred som et kontinuum, vil årsakssammenhengene

(hvorfor slåss de?) ofte endre seg over tid. Og hvis noen konflikter aldri tar slutt, må en kanskje prøve å transformere dem i fredfull retning heller enn å prøve å «løse» dem.

Et tredje trekk ved en etnografisk tilnærming er at detaljer er viktige. Richards skriver,

every armed conflict is made up of an accumulated mass of small and not so small details. They remain as facts, figures and memories in people's attempts to make social life and a living beyond armed conflict. (Richards 2005:14)

I tillegg må vi skjønne hvor intrikate konfliktene er for å identifisere mulige intervensjoner. Da Den internasjonale straffedomstolen besluttet å utstede arrestordre på Sudans president Bashir for krigsforbrytelser i Darfur, kom det kritikk fra uventet hold, bl.a. fra Mahmoud Mamdani som skrev at Straffedomstolen prøver å knytte alle grusomhetene i Darfur til en enkel årsak, nemlig Bashir (Mamdani 2008).

Et fjerde og viktig trekk er relatert til vårt lokale perspektiv, vår evne til å se det lokale potensialet for fred, og hegne om den kreativiteten og de løsningene som fremmes lokalt, men som ofte trues av makro-politiske interesser. Noe som innebærer at vi også ser at lokale konflikter i økende grad har blitt internasjonale eller globale i karakter. Som Sverker Finnstrøm, inspirert av Carolyn Nordström (1997, 2004 a,b), skriver om Uganda:

In 'warscapes' contemporary experiences meet and intermingle, locality meets and fuses with trans-locality, the global is manifested in the local, exiles and diaspora groups are involved for political and/or humanitarian reasons, as are Western agents and foreign interest groups. (Finnstrøm 2005:107)

Dette innebærer bl.a. at antropologer ikke ser på *the local turn in peacebuilding* som uproblematisk. Det lokale nivået er delt langs makt-, hierarki- og etniske dimensjoner like mye som det internasjonale, og det vil ofte være former for både lokal og nasjonal motstand fra eliter, både mot det internasjonale og det lokale. Lokale initiativ til fredsbygging undergraves ofte av eliter som ikke har noen annen dagsorden enn å fremme sin egen makt og sine egne posisjoner, men de undergraves også ofte av utenlandske aktører, inklusive velmenende internasjonale organisasjoner.

SUDANS KONFLIKTER

Hvordan kan alt dette være relevant for fredsbyggere, meglere og andre som er bekymret for situasjonen i Midtøsten og store deler av Afrika?

Jeg har måttet forholde meg til slike spørsmål i eget arbeid i Sudan, et land som har vært rammet av krig og konflikt det meste av tiden siden uavhengigheten i 1956. Det var Fredrik Barth som sendte meg til Sudan. Han og Gunnar Håland hadde jobbet i Darfur med fokus på produksjonssystemer (*livelihoods* heter det i dag). Ut av dette kom det spennende ting, bl.a. en artikkel av Barth om økonomiske sfærer i Darfur (som fort ble pensum – Barth 1967), men fremfor alt en av de mest siterte bøkene i antropologiens historie (*Ethnic Groups and Boundaries*) som for en stor del var inspirert av Hålands observasjoner av nomadisering og etnisk endring av ikke-arabiske fur-hushold – ved at de ble assimilert inn i og adopterte trekk ved baggara-kulturen når de investerte i kveg og måtte bli mer mobile. Baggaraene var arabiske kvegnomader og flere fur-hushold ble «baggarisert» (Barth 1969, Haaland 1969).

Hålands analyse fokuserte på mikro-nivået. Mange år senere (1986) kom han tilbake til Darfur som konsulent og så en tiltakende konkurranse mellom jordbrukere og nomader. Fur-bøndene prøvde å holde baggarene ute fra sine områder mens baggarene på sin side holdt nomadiserte fur vekk fra egne beiteområder. Det som hadde vært en symbiotisk relasjon, ble nå en konkurransesituasjon med mange lokale konflikter (Haaland 2009). Forskning andre steder i Sudan bekreftet dette bildet.

På 1970- og 1980-tallet ble det uttrykt bekymring for at store deler av Sudans savannebelte var utsatt for økologisk forverring eller til og med forørkning, men det viste seg at de fleste såkalte «ressurskonflikter» dreide seg om adgang til naturressurser snarere enn ressursknapphet *per se*, og de ble forverret av regjeringers politikk. Under dekke av en retorikk om nødvendigheten av modernisering av landbruket, ble det innført en lovendring der alt land som ikke formelt var i privat eie, ble gjort til statlig eiendom og store arealer ble ekspropriert og leid ut til regime-lojale handelsmenn eller entreprenører som stort sett bodde i byene og ikke på landsbygda. Slike prosesser førte til økt fattigdom og marginalisering, men også til konflikter og politisk mobilisering, og når konfliktene brøt ut, ble de ofte tolket som etniske eller som stammekonflikter og ofte knyttet til andre typer konflikter (gjerne makro-politiske mellom eliter) og eskalerte.

Vi måtte ta inn over oss – i våre analyser – at krigene og konfliktene i Sudan var del av et mønster der staten spilte en sentral rolle, som redskap for spesielle interessegrupper. I Sudan har antropologer gjort mye for å dokumentere hvordan konflikter som egentlig er lokale, ofte om adgang til naturressurser, i økende grad har blitt absorbert av, viklet inn i eller iallfall påvirket av større makro-politiske konflikter; og om hvordan de har blitt forverret av tilgjengeligheten på moderne våpen, ikke minst blant de gruppene som ble bevæpnet av staten for å slåss i Sør-Sudan og etter hvert også i Darfur (f.eks. Hutchinson 2000, 2001, Manger 2008).

DARFUR-KRISEN

Gunnar Håland hadde på 1960-tallet observert et tilnærmet symbiotisk forhold mellom fur og baggara. Dette var ikke en unormal situasjon i Darfur som hadde vært et uavhengig sultanat til 1916, og der forholdet mellom ulike grupper ble regulert av det som har blitt kalt *Darfur-konsensus*. Sanksjonert av sultanatet hadde alle etniske grupper unntatt arabiske kamelnomader rettigheter til sine områder (hjemland, arabisk: *dar*), til jord og beiter, inklusive migrasjonskorridorer for (stort sett arabiske) nomadegrupper.

Denne enigheten brøt sammen av flere grunner: tørkeperioder på 1970-, 80- og 90-tallet førte til migrasjon fra Nord-Darfur sørover i den kjempestore regionen (like stort som Frankrike); Darfur ble viklet inn i Gaddafis forsøk på å kontrollere den nordlige del av Tsjad (arabiske militser i Darfur ble bevæpnet av Libya); regjeringen bestemte seg for å legge ned den «innfødte» administrasjonen (*native administration*) som sanksjonerte lokale rettigheter; og det var stadig politisk innblanding fra Khartoum, ledsaget av mangel på utvikling, økonomisk og politisk marginalisering.

For å gjøre en lang historie kort: Det som gjorde at Darfur kom på avisenes forsider, ble verdens største humanitære katastrofe i 2003/4 og nærmest et innenrikspolitisk problem for president Bush på grunn av voldsomt press fra folk som George Clooney og Mia Farrow (*Save Darfur Movement*), begynte egentlig midt på 1980-tallet, primært som lokale kon-

flikter om adgang til ressurser, dernest også utnyttet og kanalisert som berettiget misnøye med Khartoum for manglende utvikling. Etter hvert som konfliktene eskalerte, ble det dannet nye allianser, først mellom arabiske grupper mot fur, dernest mellom tidligere ikke-arabiske «fiender» som fur og zaghawa. Regjeringen var med å bevæpne de såkalte *janjawiid* som, de aller fleste, men ikke alle, var arabiske grupper. Det er mange sårbare allianser og etter hvert et voksende antall opprørsbevegelser, stort sett rekruttert på etnisk grunnlag og bare noen få med bred lokal støtte.

Over tid har konfliktene i Darfur blitt stadig mer innfløkte og også blitt flettet sammen med konflikter i Tsjad, nå også Libya. Det politiske landskap og produksjonssystemer har endret seg dramatisk og grupper som ikke hadde rettigheter til land, har oppnådd dette på bekostning av naboer rundt seg, ved å vise lojalitet til regimet i Khartoum som hele tiden har ført en splitt og hersk-politikk. Alt dette har ført til kraftig eskalering av vold og drap, ikke minst internt mellom ulike arabiske pastoralistgrupper.

Vold og krise har også påvirket identitetsdannelse. Hålands fleksible identiteter har stort sett forsvunnet, polariserte «arabiske» og «afrikanske» identiteter har oppstått i kjølvannet av militarisering og globalisering. Det internasjonale samfunnet har bidradd sterkt til slike prosesser. Debatten om folkemord har blitt internalisert i lokalpolitikken og den humanitære bistanden har hatt virkninger ved at folk kategoriseres som internt fordrevne (IDPs) og dermed mottakere av nødhjelp med særlige privilegier (Hastrup 2008). Spørsmål om forsoning og rettsoppgjør har blitt tatt ut av hendene på folk i Darfur etter at Den internasjonale straffedomstolen utstedte arrestordre på president Bashir. Den forenklete internasjonale diskursen om Darfur og eksternaliseringen av spørsmålet om etterrettelighet har hatt mange konsekvenser, bl.a. at mange lokale stemmer ikke har blitt hørt og at arabiske grupper, også de som har prøvd å holde seg unna den eskalerte voldsbruken, ble demonisert i internasjonale media og satt på sidelinjen når fredssamtaler skulle holdes. I de senere årene er det flere som har blitt drept i intra-arabiske konflikter enn mellom arabiske og ikke-arabiske grupper (Sørbø og Ahmed 2013).

Utviklingen i Darfur må forstås med referanse til ulike faktorer på ulikt skala-nivå. På mikro-nivå er prosesser som påvirker dannelsen av sosiale identiteter og tilgang til ressurser, alltid viktige. På det regionale nivået, innen Darfur, er det prosesser som påvirker og endrer mulighetene for politisk lederskap og mobilisering av grupper – endringer som har stimulert dannelsen av allianser mellom tradisjonelle fiender som fur og zaghawa. Regimet i Khartoum utnytter ofte at de er skjøre og sårbare. Darfur er også viktig i nasjonalpolitikk og en kilde til arbeidskraft for store landbruksprosjekter i den sentrale delen av Sudan, og krisen i Darfur er delvis forårsaket av destruktive intervensjoner fra regimet i Khartoum. Så er det den større internasjonale sammenhengen som påvirker hvordan både lokale og nasjonale aktører oppfører seg. Det inkluderer ulike aktiviteter langs og over grensene til naboland og det mangfoldige engasjementet til det internasjonale samfunnet, inklusive humanitær bistand og Den internasjonale straffedomstolen.

KONFLIKTSYSTEMER OG REALPOLITIKK

Historien om Darfur, som historien om svært mange kriger og konflikter i andre land, dreier seg langt på vei om hvordan konflikter på ulike nivå henger sammen, ofte på intrikat

vis. Ofte krysser slike konfliktsystemer internasjonale grenser, som mellom Sudan og Tsjad eller Sudan og Sør-Sudan.

Utfordringen vår er å integrere ulike analysenivåer, og en måte å gjøre dette på er å definere de ulike kontekstene (mikro og makro) som er relevante for å forstå prosesser på lokalt nivå. Dette reiser spørsmålet om hvordan vi mest fruktbart definerer og avgrensner sosiale, økonomiske og politiske systemer. Det er ikke noen «korrekt» skala for å studere konflikter i Darfur; det spørs hva vi vil ha svar på (Sørbø 2003). Et viktig poeng er at prosesser på makro-nivå ikke nødvendigvis bestemmer utviklingen på lavere nivå. Lokale konflikter påvirkes av både lokale agendaer og av makro-politisk dynamikk, og disse er ofte viklet inn i hverandre. Lokale landkonflikter kan influere på nasjonal eller distriktpolitikk. Innflytelse går begge veier. Forsøk på lokal fredsbygging undermineres ofte utenfra, av politikere og andre som har interesser i at konflikter vedlikeholdes. Noen opprørsgrupper i Darfur har kun veldig lokal støtte (og er nærmest gjenger), mens andre (*Justice and Equality Movement*) er knyttet opp til islamske nettverk som strekker seg langt utenfor Darfur.

Det er knapt noen konflikt i verden der vi vet så mye om konfliktdynamikken som i Darfur, takket være antropologer (og historikere). I forhold til denne kunnskapen har internasjonale fredsanstrengelser vært svake, både i kunnskap og energi. Ett av problemene i Sudan har vært at det såkalte internasjonale samfunn har prøvd å løse en konflikt av gangen (Sør-Sudan, Darfur, Øst-Sudan), selv om de fleste vet at de er knyttet sammen. Dette favoriserer regimet i Khartoum som alltid har vært i stand til å manipulere dette mangfoldet, inklusive uenighet blant internasjonale aktører.

Et annet problem har vært manglende evne og vilje til å adressere lokal vold, og et misforhold mellom intervensjoner på den ene siden og sosial og politisk dynamikk på lokalplan på den andre siden.

Antropologiske perspektiver vil ofte kolliderer med dominerende oppfatninger av «realpolitikk». Særlig i Sør-Sudan har man siden krigen brøt ut igjen i desember 2013 sagt at det eneste realistiske er å få på plass en ny (ekskluderende) avtale mellom eliter, men konflikten i Sør-Sudan har blitt mye mer enn en maktkamp mellom eliter. Vi ser voksende subkulturer av etnisk vold, i noen tilfeller også alvorlige feider preget av frykt for folkemord. Å fokusere på maktdeling mellom dem som har brakt verdens nyeste nasjon til statlig kollaps, ny krig og humanitær krise, vil ikke være nok. Det vil være nødvendig å støtte lokale anstrengelser for fred og forsoning, å reparere de mange sosiale, etniske og regionale bruddene forårsaket av flere tiår med konflikt mellom ulike grupper og lokalsamfunn, ikke bare mellom eliter i Khartoum eller Juba.

Dessuten er det, både i Sudan og Sør-Sudan, et lokalt potensiale og lokale ledere som i dag er med på å skape sikkerhet lokalt, men disse er ofte usynlige for det internasjonale samfunn som dermed overser og snevrer inn sin evne til å oppdage alternative løsninger. Det er behov for å endre og utvide våre perspektiver for å oppdage nye mulighetsrom. Forståelse av dynamikken i slike prosesser forblir begrenset, mens det er kritiske utfordringer vi snakker om. Selv om veien til fred ofte går gjennom hovedsteder som Khartoum og Juba, er utviklingen i flere lands periferier i ferd med å bli stadig viktigere, for om vi får fragmentering og sammenbrudd eller fred og konsolidering.

MIKRO-MAKRO-ANALYSE

Eldar Bråten skrev i 2015 en artikkel som er kritisk til at norsk antropologi, i et forsøk på å være «tidsriktig», har brutt med det han kaller «den realistiske grunnposisjonen i klassisk norsk sosialantropologi» eller norsk «gråsteinsantropologi» i Fredrik Barths tradisjon. Norsk antropologi, skriver Bråten, videreutvikles uten referanse til den mest teoriaktive perioden i den nasjonale faghistorien (Bråten 2015).

Reidar Grønhaug spilte en viktig rolle i denne perioden. Det var Grønhaug som begynte å arbeide seriøst med skala-begrepet i Bergensmiljøet. Skala i et sosialt system er mål på kompleksitet. Sett fra et aktørperspektiv er skala et mål på hvor langt han eller hun kan nå i sine nettverk. Grønhaug snakket også om sosiale felt, samhandlingssystemer som er avgrenset, ikke fordi kommunikasjonen avtar, men ved at samhandlingen gjør det (Grønhaug 1978).

Substansielt handler det om å forstå hvordan aktørers handlinger kjedes sammen i mer eller mindre stabile sosiale felt og hvordan ulike sosiale felt relaterer til hverandre i sosiale formasjoner. For dette utviklet Grønhaug et begrepsapparat, men også en metodologi, som kan anvendes i mange ulike sammenhenger.

Jeg gjorde mitt svennestykke i Øst-Sudan, blant nubiere som var blitt tvangsflyttet fra Nilen da Egypt bygde Aswan-dammen tidlig på 1960-tallet. Mitt arbeid ble preget av at veldig mange folk bor i verdener som de stort sett ikke skaper selv. Nubierne produserte bomull og peanøtter for verdensmarkedet, som leilendinger på et statsdrevet irrigasjonsprosjekt der vann ble distribuert av et statlig irrigasjonskontor; bulgarske piloter fløy over hodene på oss og sprayet pesticider for å hindre plantesykdommer; Belarus-traktorene fra Minsk manglet stadig reservedeler etter at regjeringen vendte seg bort fra østblokken etter et kommunistisk kuppforsøk i 1971, osv.

Det var opplagt at lokale bønders levedyktighet ble påvirket og formet av en rekke begrensninger som ble reproduert innen aktivitetssystemer av veldig ulik skala. Når nubiske bønder produserer bomull, deltar de i andre sosiale felt enn når vi studerer dem som produsenter av peanøtter eller som medlemmer av en sufi-orden. Disse tre feltene har ulik skala sett fra aktørenes perspektiv og de er med å forme personers livssituasjon (Sørbø 1985). Hvis vi går tilbake til Darfur: Når internt fordrevne får utdelt mat i en flyktningleir, er dette en hendelse i et internasjonalt bistandssystem selv om selve hendelsen er svært lokal. Den knytter de hjelpetrengende til dette systemet gjennom rollesett som er forskjellige fra andre rollesett (slektskap, religiøs eller etnisk tilhørighet), noe som har lokale virkninger, bl.a. ved at folk kategoriseres som flyktninger og oppnår en status med særlige rettigheter.

Med utgangspunkt i min lille nubiske landsby måtte jeg prøve å forstå denne dynamikken, også fordi det var mange oppfatninger om hva som var galt fatt med prosjektet der avlingene stort sett var lave. Var det late bønder, mangel på vann, lave bomullspriser eller utbytting som var problemet, eventuelt en kombinasjon av faktorer? Var eventuelt noen faktorer viktigere enn andre? Med Grønhaugs terminologi: Var noen sosiale felt dominerende i forhold til andre?

Uten at jeg på det tidspunkt hadde lest Vaydas artikkel om hvordan vi konstruerer årsakslenker ved hjelp av *progressiv kontekstualisering* (Vayda 1983), var det vel det jeg gjorde, også fordi jeg stadig ble spurt om hva problemene var og om hvor en eventuelt

kunne intervenere. Da jeg begynte å studere prisfluktasjoner på bomullsbørsen i New York (som viste seg å spille liten rolle), var jeg aldri bekymret for at jeg ikke lenger drev antropologisk forskning, men først og fremst overbevist om at Barth hadde rett da han skrev at anvendt antropologi er både stimulerende og utfordrende fordi den kan eksponere våre modellers utilstrekkelighet (Barth 1981).

Det er det samme rammeverket jeg har brukt som grunnlag for min forståelse av sentrale konflikter i Sudan. Den har også ligget til grunn for et engasjement som til tider har brakt meg inn i (mislykkede) fredsprosesser sammen med kolleger i Sudan, drevet av en overbevisning om at kampen for et «nytt Sudan» ikke er over, at det trengs en omfattende transformasjon som kan bringe landet i retninger som aldri er prøvd før i landets historie (Sørbø 2016).

SLUTTORD

Lokale, regionale, men også internasjonale (som mellom Jemen og Saudi-Arabia) kriger og konflikter rammer store deler av verden i Europas randsoner, og en etnografisk basert analyse av sammenhenger er, etter min mening, av stor betydning for vår evne til å forstå dem, dempe dem og bygge fred.

Det er heldigvis klare tegn til en stadig mer «engasjert antropologi» (som det heter nå) her hjemme. Ved Universitetet i Oslo er *Overheating*-prosjektet, ledet av Thomas Hylland Eriksen, tydelig inspirert av mikro-makro-analyse i Grønhaugs ånd; Edvard Hvidings utenriks- og klimapolitiske engasjement på vegne av mange småstater i Stillehavet, med basis i langvarig forskning i regionen, prøver å binde sammen lignende sammenhenger; det skjer veldig mye spennende på migrasjonsområdet flere steder; og Universitetet i Tromsø leverer mye god, engasjert og policyrelevant forskning, ikke minst filmmiljøet på Sahel-området. Bare for å nevne noe.

Samtidig tror jeg faget vårt brukes best når det kombineres med andre tilnærminger eller i dialog med andre fag, ikke som håndlangere (som vi ofte har vært, f.eks. innen internasjonal landbruksforskning), men som viktige premissleverandører og gjerne i førersetet. Vi burde være de beste til å formidle samtaler over grensene mellom fag (de største forskningsutfordringene krysser fag- og fakultetsgrenser), stille spørsmål ved kategorier og oppfatninger som andre tar for gitt, og utvikle modeller der økonomer, statsvitere og andre vil ha viktige bidrag.

Når dette er sagt, er det fortsatt antropologiens motkulturelle karakter og evnen til å se på saker og ting med friske øyne og fra uventede vinkler som vil forbli vår styrke, men som Hylland Eriksen ofte har sagt, vi må legge fra oss myten om at vi er så enestående. Den hjalp oss i vår interne identitetspolitikk i det forrige århundre, men skapte grenser som i dag lett har den konsekvens at vi underselger oss i forhold til utenverdenen og taper innflytelse.

REFERANSER

- Auteserre, Severine 2010 *The Trouble With Congo: Local Violence and the Failure of International Peacebuilding*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Auteserre, Severine 2014 *Peaceland: Conflict Resolution and the Everyday Politics of International Interventions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Barth, Fredrik 1961 *Nomads of South Persia. The Basseri Tribe of the Khamseh Confederacy*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Barth, Fredrik 1967 Economic Spheres in Darfur, i Raymond Firth (red.): *Themes in economic anthropology*, 149–174. ASA Monographs 6. London: Tavistock.
- Barth, Fredrik (red.) 1969 *Ethnic Groups and Boundaries*, Oslo: Norwegian University Press.
- Barth, Fredrik 1981 Introduction, i *Process and form in social life. Selected essays of Fredrik Barth: Volume I*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Bråten, Eldar 2015 Spørsmål om «ontology» – Momenter til en realistisk antropologi. *Norsk antropologisk tidsskrift*, Nr. 2, 26. årgang, 162–176.
- Collier, Paul 2000 *Economic causes of civil conflict and their implications for policy*, Washington, DC: The World Bank.
- Eriksen, Thomas Hylland 2010 Perilous Identity Politics, the Loss of the Primitive, and an Anthropology that Matters: Some Reflections about Anthropology in the New Century, i *Making Sense of the Global: Anthropological Perspectives on Interconnections and Processes*. Raul Costa, Sadaf Rizvi, and Ana Santos (red). Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
- Evans-Pritchard, E.E. 1940 *The Nuer*, Oxford: Oxford University Press.
- Finnstrøm, Sverker 2005 For God & My Life. War and Cosmology in Northern Uganda, i *No Peace – No War: an Anthropology of Contemporary Armed Conflict*, Paul Richards (red.). London: James Currey.
- Firth, Raymond 1981 Engagement and Detachment. Reflections on Applying Social Anthropology to Social Affairs. *Human Organization*. Fall 1981, Vol. 40, No.3, 193–201.
- Grønhaug, Reidar 1978 Scale as a variable in analysis. Fields in social organization in Herat, Northwest Afghanistan, i Fredrik Barth (red.), *Scale and Social Organization*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hastrup, Anders 2008 Violating Darfur. The Emergent Truth of Categories, *Mediterranean Politics*. 13 (2), 195–212.
- Heidelberg Institute for International Conflict 2015 Conflict Barometer.
<http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/index.html>.
- Huntington, Samuel P. 1996 *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Touchstone.
- Hutchinson, Sharon E. 2000 Nuer Ethnicity Militarized. *Anthropology Today* 16 (3), 39–52.
- Hutchinson, Sharon E. 2001 A curse from God? Religious and political dimensions of the post-1991 rise of ethnic violence in South Sudan. *The Journal of Modern African Studies*, 39, 2, 307–331.
- Hyden, Gøran 1994 Shifting Perspectives on Development. Implications for Research, i Mette Masst, Thomas Hylland Eriksen og Jo Helle-Valle (red.), *State and Locality. Proceedings of the NFU Annual Conference 1993*. Oslo: Norsk Forening for Utviklingsforskning (NFU) og Senter for Utvikling og miljø (SUM).
- Haaland, Gunnar 1969 Economic Determinants in Ethnic Processes, i *Ethnic Groups and Boundaries*, Fredrik Barth (red.), 58–73. Oslo: Norwegian University Press.
- Haaland, Gunnar 2009 Pastoral Peoples in a Globalizing World, i *Connecting South and North. Sudan Studies from Bergen in Honour of Mahmoud Salih*, Henriette Hafsaas-Tsakos og Alexandros Tsakos (red.), 97–114. Bergen: Unifob Global and Centre for Middle Eastern and Islamic Studies.
- Mac Ginty, Roger and Oliver Richmond 2013 The Local Turn in Peacebuilding. A Critical Agenda for Peace. *Third World Quarterly*, 34 (5), 763–783.
- Mamdani, Mahmood 2008 *The New Humanitarian Order*, The Nation, September 10
(<http://www.thenation.com/doc/20080929/mamdani/print>).

- Manger, Leif 2008 Building Peace in the Sudan: Reflections on Local and Regional Challenges, i *Between War & Peace in Sudan & Sri Lanka*, N. Shanmugaratnam (red.). Oxford: James Currey.
- Nordstrom, Carolyn 1997 *A Different Kind of War Story*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Nordstrom, Carolyn 2004a *Shadows of War: Violence, Power, and International Profiteering in the Twenty-first Century*. Berkeley: University of California Press.
- Nordstrom, Carolyn 2004b Invisible Empires. *Social Analysis*, Vol. 48, Issue 1, 91–96.
- Robert Putnam 2000 *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Richards, Paul 2005 New War. An Ethnographic Approach, i *No Peace – No War. An Anthropology of Contemporary Armed Conflicts*, Paul Richards (red.). Oxford: James Currey.
- Sørbø, Gunnar M. 1985 *Tenants and Nomads in Eastern Sudan*. Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet.
- Sørbø, Gunnar M. 2003: Pastoral Ecosystems and the Issue of Scale. *Ambio*, vol 32, no. 2, 113–117.
- Sørbø, Gunnar M. and Abdel Ghaffar M. Ahmed 2013 Justice by Default? Dealing with Accountability Issues in Sudan. *Nordic Journal of Human Rights*. 31 (2), 224–247.
- Sørbø, Gunnar M. 2016 Engaging Anthropology in Sudan, i Synnøve Bendixsen og Tone Bringa (red.), *Engaged Anthropology: Views from Scandinavia*. New York: Palgrave.
- Vayda, Andrew P. 1983 Progressive contextualization. Methods for research in human ecology. *Human Ecology*, 11, 265–281.